ՀՐԱՆՏ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

(ծննդյան 70-ամյակի առթիվ)

Լրացավ ականավոր պատմաբան, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս Հրանտ Ավետիսյանի ծննդյան 70 տարին։

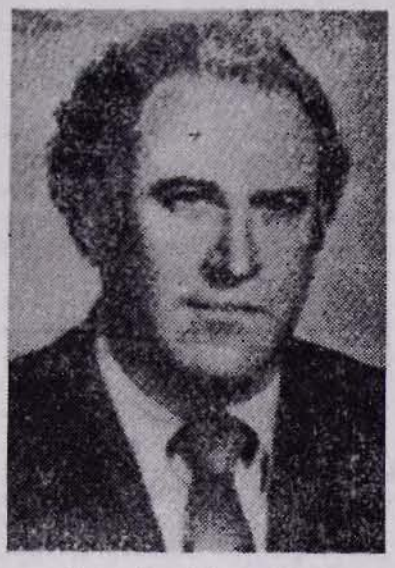

Հ. Ավետիսյանը ծնվել է 1927 թ. մարտի 10-ին, Ղարաքիլիսայում (այժմ՝ Վանաձոր), կարնեցի ծնողների ընտանիքում։ Մի.ջնակարգն ավարտել է 1944 թ. և ընդունվել Երևանի պետական համալսարանի պատմության ֆակուլտետ, այն ավարտելով 1949 թ.։ Նույն տարվանից աշխատել է նախ կոմերիտական, ապա կուսակցական կառույցներում։ 1954 թ. Հ. Ավետիսյանը անցնում է աշխատանքային նոր բնագավառ՝ Հայաստանի Գիտությունների ակադեմիա, որտեղից էլ պետք է սկիզբ առներ նրա աշխատանքային գործունեության նոր, արգասաբեր ուղին։ Մինչև 1979 թ. նա աշխատել է որպես ՀՀ ԳԱԱ նախագահության գիտական քարտուղար, նախագահության գլխավոր գիտական քարտուղարի տեղակալ՝ վերջին պաշտոնը համատեղելով ակադեմիայի գիտական կադրերի պատրաստման խորհրդի նախագահի պարտականության հետ։ Գիտակազմակերպչական բնույթի գործունեությունը Հ. Ավետիսյանը համադրում էր իր զուտ գիտահետազոտական աշխատանքներին։ 1960 թ. նա պաշտպանում է թեկնածուական, իսկ 1966 թ.՝ դոկտորական ատենախոսություններ՝ նվիրված մեր պատմական ոչ վաղ անցյալի երիտասարդական ու հասարակական-քաղաքական շարժումներին։ 1979 թ. Հ. Ավետիսյանը ստանձնում է ՀՀ ԳԱԱ Պատմության ինստիտուտի տնօրենի պաշտոնը՝ ամբողջովին նվիրվելով հայ ժողովրդի նորագույն պատմության բաղմաժալ հիմնահարցերի ուսումնասիրությանը, և մյուս կողմից, իր գիտակազմակերպչական կարելիությունները ի սպաս գնելով Պատմության ինստիտուտի նպատակասլաց ու արդյունավետ գործունեությանը։ Դրա համար, հիրավի, պահանջվում է եռանգ ու նվիրում, մանավանդ մեր օրերում, երբ գիտության համար, ինչպես նախկինում, չկան ո՛չ նախորոշված կամ արդեն որոշված ուղղություններ, և ո՛չ էլ նյութական իրացման լայն հնարավորություններ, իսկ գիտությունը շուկայական հարաբերությունները զիմավորում է ցավալիորեն նոսրացած շառքերով։ Այս պայմաններում իսկ Հ. Ավետիսյանի գլխավորած ինստիտուտը, չնայած բազմաթիվ դժվարություններին ու զրկանքներին, դարմանալիորեն պահպանում է իր գիտական ներուժը, ինչպես և հմայքը գիտական աշխատանքի ձգտող երիտասարդության համար։ Ներկայումս Պատմության ինստիտուտում աշխատում են ութ ակադեմիկոս, գիտության 24 դոկտոր, 51 թեկնածու։ Այստեղ իրենց գիտական առաջին քայլերն են անում ավելի քան երկու տասնյակ ասպիրանտներ ու հայցողներ։

Հ. Ավետիսյանի գիտական հետազոտությունները կարևոր նշանակություն ունեն արդի հայ պատմագիտության համար։ Նա գրել է 60-ից ավելի գիտական աշխատություններ, այդ թվում՝ 14 մենագրություն։ Նրա ուսումնասիրությունների թեման հիմնականում 1918—1920 թթ. պատմության բարդ ու կնճռոտ հարցերն են՝ սկսած Անդրկովկասում երիտասարդական-հեղափոխական շարժումներից մինչև Հայաստանի Առաջին հանրապետության ստեղծման ու զարգացման հիմնահարցերը։ 1960-ական թվականներից սկսած, իր ռուսերեն և հայերեն հրատարակած աշխատություններում Հ. Ավետիսյանը նորահայտ փաստաթղթերով ու նորովի գնահատականներով ամբողջացրել է Անդրկովկասի երիտասարդական ու հեղափոխական շարժումնե-

րի պատմությունը, վերանալ մինչ այդ մոռացության մատնված բազմաթիվ գործիչների ու մասնակիցների։ Այդ աշխատությունները ժամանակին բարձր գնահատվեցին հանրապետությունում և ամբողջ երկրում։

Հ. Ավետիսյանը չի սիրում տրորված ուղիներով քայլել, նա միշտ որոնումների մեջ է։ 1981 թ. նա անդրադարձավ Մայիսյան ապստամբության հարցին՝ Կոմինտերնի փաստաթղթերով նորովի լուսաբանելով դրան առնչվող շատ հանգամանքներ։ Իսկ Արցախի ազատագրական շարժման ծավալման շրջանում, 1988 թ., մի շարք սկզբունքային նշանակություն ունեցող հոդվածներ հրատարակեց 1918—1920 թթ. Անդրկովկասի քաղաքական իրադարձությունների և Զարաբաղը Ադրբեջանին բռնակցելու մասին։ Գիտնականը ողջունեց արցախյան շարժումը և դատապարտեց Ղարաբաղի հարցում թույլ տրված սխալներն ու կամայականությունները։ 1993 թ., երբ Հայաստանի նորաստեղծ հանրապետությունը գտնվում էր քաղաքական ու տնտեսական ծանր ճգնաժամի մեջ, Հ. Ավետիսյանը ռուսերեն լեզվով լույս ընծայեց «Բրեստ-Լիտովսկ. ինչպես բռնակցվեցին Թուրքիային Կարսը, Արդահանը, Բաթումը» այժմեական և ուշագրավ աշխատությունը, ուր նորահայտ արխիվային փաստաթղթերով բնութագրում է ժամանակի քաղաքական իրադարձությունները և այդ հենքի վրա՝ բանակցությունների ընթացքն ու արդյունքները։ Համոզիչ են հեղինակի հարցադրումներն ու դրանց նորովի լուծումները։ Պատերազմում պարտված Թուրքիան, օգտագործելով նպաստավոր միջազգային պայմանները, դաշնակցելով Գերմանիայի հետ, կարողանում է Ռուսաստանին թելադրել իր պահանջները։ Համաշխարհային հեղափոխության պատրանքներով տարված ռուսական դիվանագիտությունը հեշտությամբ Թուրքիային է զիջում հայկական վաղնջական տարածքները։ Այս աշխատության մեջ առաջին անգամ հանգամանորեն քննարկվում են Բրեստ-Լիտովսկի պայմանագրով հայերի համար ստեղծված ծանր կացության խնդիրները։ Հեղինակի եզրահանգումները կարևոր ներդրում են նորագույն շրջանի հայ պատմագիտության մեջ։

1918—1920 թվականների Անդրկովկասի և Հայաստանի քաղաքական իրականության նկատմամբ գիտնականի հետաքրքրությունների և Մոսկվայի, Բուդապեշտի, Վիեննայի արխիվների նորահայտ փաստաթղթերի մանրակրկիտ ուսումնասիրության հիման վրա դրանց գիտական իրացման արդյունքը եղավ «Հայկական հարցը 1918 թ.» ծավալուն մենագրությունը (1997 թ.)։ Այս աշխատությունը հայ ժողովրդի պատմության կարճ, բայց բեկումնային մի ժամանակաշրջանի գիտական վերարտադրությունն է՝ գրված պատմությանի քննախույզ և խորաթափանց հայեցվածքով։ Դա Հայաստանի Առաջին հանրապետության լինելության ու գործունեության, նրա ներքին և մասնավորապես արտաքին քաղաքական կացության հանգամանալի պատմությունն է, իր նշանակությամբ ճակատագրական՝ հայ ժողովրդի և Հայկական հարցի համար։ Փաստակեն վիթխարի նյութը Հ. Ավետիսյանին հնարավորություն է ընձեռել բացահայտել արևմտյան տերությունների և Ռուսաստանի, մյուս կողմից, Անտանտի երկրների ու սրանց հակառակորդ Գերմանիայի, Ավստրո-Հունգարիայի ու Թուրքիայի հակամարտությունները, ինչպես և շահերի ընդհանրությունները՝ որպես առանցքային հիմնահարց միշտ նկատի ունենալով Հայաստանն ու Հայկական հարցը։ Հ. Ավետիսյանը քայլ առ քայլ ի հայտ է բերում աշխարհաքաղաքական հորձանուտի մեջ ներքաշված Հայաստանին առնչվող քաղաքական ու դիվանագիտական բազմաթիվ, ոչ սակավ դեպքերում՝ առաջին անգամ շոշափվող իրողություններ։ Այս առումով առանձնահատուկ գիտական արժեք են ներկայացնում, կարծում ենք, Հայկական հարցին ու Հայաստանին վերաբերող խնդիրները Բրեստ-Լիտովսկի բանակցություններում և բուն պայմանագրում, ինչպես նաև Տրապիզոնի և Բաթումի բանակցությունների նորովի, անաչառ գնահատականները։ Հ. Ավետիսյանը ստեղծել է ամբողջական մի գործ, և այս իսկ սահմաններում բավականաչափ հստակորեն ուրվագծվում են 1918 թ. հետո, մոտ ապագայում սպասվող միջազգային քաղաքականության այն վայրիվերումները, որոնք Հայկական հարցը պետք է տաներին փակուղի։

Հ. Ավետիսյանի գիմանկարի բնութագրական կողմերից է նրա գիտամանկավարժական գործունեությունը։ Տասնյակ տարիներ ի վեր նա դասավանդում է Երևանի պետական համալսարանում, հոգածությամբ իր մասնակցությունը բերում հանրապետության երիտասարդ պատմաբանների կայացմանը, ղեկավարում ասպիրանտների ընթացքը դեպի հասուն գիտություն։

Հ. Ավետիսյանը ճանաչված հեղինակություն է նաև արտասահմանի գործընկերների շրջանում։ Դրա վկայությունը իր մասնակցությունն է գիտական բազմաթիվ համաժողովներին և նստաշրջաններին (Ռուսաստանի Դաշնություն, ԱՄՆ, Գերմանիա, Իսպանիա, Իտալիա և այլուր)։ Ամենուրեք, որտեղ էլ հանդես գա Հ. Ավետիսյանը, ըստ արժանվույն և գիտական բարձր որակներով է ներկայացնում հայրենի հայագիտությունը, հայ պատմաբանների արդի դպրոցի բնութագրական կողմերը։

Տակավին շատ գործեր ունի անելու յոթ տասնամյակը բոլորած, անստգամ եռանդով լեցուն գիտնականը, որի վկայություններ նորանոր ծրագրերն են, դրանք իրագործելու կամքը և նվիրումը հայ ժողովրդի պատմությանը։

Խմբագրության կողմից. *«Լրարեր հասարակական գիտություններիս» հանդեսի խմբագրությունը և խմբագրական կոլեգիան ջերմ շնորհավորանքներ են հղում ակադեմիկոս Հ. Ավետիսյանին՝ ծննդյան 70-ամյակի առթիվ և մաղթում երկար տարիների կյանք, նորանոր խոր ակոսներ գիտական հետազոտությունների անդաստանում։*

Ա. ԽԱՌԱՏՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր

Գ. ԳԻՂԱՄՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր